

MARIJANA HAMERŠAK
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

OSNOVNOŠKOLSKA LEKTIRA IZMEĐU KANONA I POPISA, INSTITUCIJA I IDEOLOGIJA

Temeljem osnovnoškolskih popisa lektire u radu se propituje u literaturi prihvaćena odredba odnosa između književnog kanona i popisa teksto-va koji se čitaju u okviru školovanja. Razumijevajući osnovnoškolske popise lektire kao lektirni kanon, autorica se bavi formom i formiranjem tog kanona. Gotovo stoljetnu (pre)tvorbu lektirnog kanona u Hrvatskoj rekonstruira i interpretira u kontekstu ekonomskih (nakladničkih, knjižarskih) i ideoloških (političkih, znanstvenih i dobrih) silnica.

Ključne riječi: dječja književnost, djetinjstvo, književni kanon, lektira, znanost o književnosti, povijest knjige

Semantičko polje definicija književnog kanona pruža se, sasvim pojednostavljeno rečeno, od kanona kao ideološkog taloga, s jedne, do kanona kao estetskog vrhunca, s druge strane. Preciznije, od Altierieva shvaćanja kanona kao ideološke zastave društvenih skupina (Altieri 1984:43) do Bloomova razumijevanja kanona kao umjetnosti sjećanja (Bloom 1995:35). Utoliko je književni kanon iznimno sklisko uporište za raspravu o jednom drugom fenomenu – osnovnoškolskoj lektiri. Pa ipak, značenjski rastresit preko-oceanski kanon sučelit ću s, kako je to konstatirala Dubravka Zima (Zima 2002-2003:28), književnoteorijski nevinim tuzemnim popisima lektire, ne bih li nasljedovala, ali i oprobala, neke od aktualnih teorijskih postavki o književnom kanonu.

S obzirom na uvriježenost, nazovimo ga, reprezentacijskog pristupa književnom kanonu, na samom početku valja istaknuti da raspravu o hrvatskoj osnovnoškolskoj lektiri neću premrežiti pitanjima rodrih, rasrih i dobrih zastupljenosti, predodžbi i prikazbi, kao ni problemima ideološke zauzdanosti estetskog vrednovanja kanonskih djela, tim dvama gotovo stalnim mjestima rasprave o kanonu (usp. npr. Herrnstein Smith 1991; Lipking 1984), koja su odnedavno uvedena i u promišljanje osnovnoškolskih

popisa lektire u Hrvatskoj (usp. npr. Zima 2002-2003). Smatram, naime, da su rodne, rasne i klasne reprezentacije tekstova, kao i ideološka zauzdanost estetskog vrednovanja, nerazdvojne od uvijek interpretativne čitateljske prakse (usp. npr. Eagleton 2002:68-69) u koju nemam uvid jer se namjeravam baviti popisima lektire, a ne s njima povezanim pojedinačnim čitateljskim praksama. S druge strane, u radu ću nastojati izbjeći i ništa manje kurentna pitanja rodne, klasne i rasne, odnosno u hrvatskome kontekstu, nacionalne stratifikacije autora uvrštenih u popise lektire. Slijedeći jednu od ključnih postavki knjige *Cultural Capital. The Problem of Canon Formation* (Guillory 1993) Johna Guilloryja, smatram da je popis lektire, zbog društvene važnosti institucije kojom se distribuiraju, podatnije raščlaniti pitanjima o odnosu njihovih formi i društveno-institucijskih okružja u koje su uronjeni nego pitanjima o tome tko je unutar ili izvan njih (usp. Guillory 1993:xiii).

***

Objavljena neposredno nakon u Sjedinjenim Američkim Državama do usijanja zahuktale medijske i akademske raspre o književnom kanonu, netom spomenuta Guilloryjeva knjiga *Cultural Capital. The Problem of Canon Formation* (1993) privukla je doista raznovrstan krug čitatelja, dosegnuvši osobito među proučavateljima književnosti vrlo brzo i sama kanonski status. Posljednjih desetak godina u Sjedinjenim Američkim Državama, ali i šire, gotovo da nije održan kolegij ili napisana studija o temi književnog kanona u kojoj ona ne bi našla svoje mjesto. Premda, dakle, iznimno cijenjena, ona se posve u skladu s temom i načelima smjene znanstvenih paradigmi neprestance problematizirala. U literaturi se tako s više ili manje uvjerljivosti i opravdanosti, između ostaloga, kritizirao Guilloryjev zagovor specifičnog estetskog iskustva kao kriterija izbora kanonskih tekstova (usp. npr. Kamuf 1999:46-60; Readings 1994:232), njegova interpretacija procesa kojim su neknjiževni, filozofski, bolje rečeno, teorijski tekstovi uključeni u sveučilišni kanon (usp. npr. Kamuf 1999:46-60), zatim njegova nesklonost pitanjima rasnih i rodni nejednakosti unutar samog kanona (usp. npr. Templin 1995), a u skladu s time i njegovo posredno priklanjanje pobornicima navodno ideološki neutralne estetičke koncepcije kanona (usp. npr. Foley, prema Corcoran 1996). Guilloryju se zamjerala i nedovoljna zainteresiranost za stanje u samim školskim učionicama (Readings 1994:233), dok su se njegove smjernice za rješenje zatečenog stanja proglašavale utopijskima (Gorak 1996:290). Njegova je pak koncepcija odnosa kanona i popisa tekstova ostala, koliko mi je poznato, izvan dometa kritika. Ta se koncepcija temelji na pretpostavci da se **književni kanon nikad i nigdje ne javlja kao cjelovit i neosporan popis tekstova** koji se obrađuju tijekom školovanja (Guillory 1993:30) te da sami popisi, nasuprot zdravorazumskom mišljenju, nisu determinirani kanonom. Upravo obrnuto. Kanon je **imaginaran totalitet** koji

se **ustanovljuje** popisima tekstova koji se poučavaju u školi (Guillory 1993:3-84). Popisi lektire za osnovnu školu koji su temeljem nastavnih planova i programa bili na snazi u Hrvatskoj i koji su se, tek donekle uz iznimku popisa iz 2002. godine,¹ sastojali od konačnog skupa tekstova među kojima su nastavnici i/ili učenici birali određen manji broj naslova, podrivaju, međutim, Guilloryevu koncepciju odnosa književnoga kanona i popisa tekstova koji se poučavaju u školi. Budući da su, naime, naslovi koji su na razini nastave bili lektirni izabrani temeljem tih popisa, ali i budući da su ti popisi, zbog svojeg izbornog značaja, ujedno i opsežniji od skupine tekstova koji su u određenom trenutku i na određenom mjestu bili lektirni, popisi koji su bili propisani nastavnim planovima i programima istodobno su i popisi lektire i njihov imaginarni totalitet. Popisi lektire imaginarni su k tomu i stoga što nitko nikad nije **upravo kao lektirne** pročitao **sve naslove** s pojedinog popisa te, konačno, stoga što je gotovo nemoguće retrospektivno utvrditi koja su djela na razini nastave bila lektirna. Školski dnevnik, kao jedan od ključnih izvora naslova koji su se u određenom razdoblju čitali kao lektirni, arhiviraju se, na žalost, samo do pete godine po zaključenju. Stoga ovaj članak – u kojem će se o osnovnoškolskim popisima lektire zbog njihove dvojakosti, odnosno, i njihove imaginarnosti i njihove zaključenosti, govoriti i kao o lektirnom kanonu – treba ponajprije shvatiti kao raspravu o totalitetu popisa, a ne o lektirnoj praksi življene kulture.

Osim distinkcije popisa i kanona, popisi lektire koji su bili na snazi u Hrvatskoj dovode u pitanje i Guilloryjevu tezu da se kanon ustanovljuje popisima. Premda dio **osnovne, opće** te, u nas više od stoljeća ujedno, i **obavezne** izobrazbe (usp. Batinić 2003:51),² popisi lektire za osnovnu školu previše su se puta izmijenili da bi u imaginariju većine građana Hrvatske bili izjednačeni s kanonom ili barem njegovim dijelom. Tijekom trideset godina koliko se kontinuirano objavljuju oni su, naime, okupili gotovo pet stotina različitih naslova od kojih su tek dvadeset dva zajednička svim objavljenim popisima. Zbog svoje izrazite promjenjivosti, kao i zbog svojeg već spomenutog pretežito izbornog značaja, popisi lektire nisu ni na generacijskoj razini funkcionirali kao zajednički i simbolički, institucionalno ovjereni kapital. Dodamo li tomu da su objavljeni popisi osnovnoškolske lektire u

---

¹ Usp. 2002. *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu. Razrada okvirnog nastavnog plana i programa u funkciji rasterećenja učenika. Razredna nastava.* Zagreb i 2002. *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu. Razrada okvirnog nastavnog plana i programa u funkciji rasterećenja učenika. Predmetna nastava.* Zagreb. Bibliografski podaci i uputnice na popise lektire, kao i arhivski izvori u radu se navode isključivo u bilješkama.

² Već je zakon "Systema scholarum elementarium od 16. kolovoza 1845." osnovnu, pučku školu definirao kao obaveznu, doduše samo u onim općinama koje su već imale osnovnu školu (usp. Cuvaj 1910:145), no tek je tzv. Mažuranićev školski zakon iz 1874. godine "stvorio prve temelje za opće i obavezno školovanje" (Gross i Szabo 1992:409).

pravilu bili u diskrepanciji s popisima koji se poučavaju na sljedećim, višim obrazovnim razinama, popisi lektire pokazat će se kao višestruko krhko mjesto tvorbe književnog kanona.

***

Zanimajući se, dakle, pitanjem kako, a ne tko, u nastavku ću se baviti institucionalizacijom lektirne čitateljske prakse, pri čemu ću tvorbu – prikladnije rečeno, neprestanu pretvorbu lektirnog kanona – pokušati razumjeti iz perspektive prepleta gospodarskih i ideoloških silnica. Problematici spornog kanonskog učinka lektirnih popisa vratit ću se u zaključnim dijelovima članka.

Na samom početku potrage za počecima institucionalizirane, popisom propisane lektire u osnovnoj školi treba istaknuti da je lektira, u smislu institucionalno definiranog zahtjeva za čitanjem samostalnih književnih dijela kod kuće, u nas još potkraj 19. stoljeća bila rezervirana isključivo za više i neobavezne nastavne razine. Na razmeđu 19. i 20. stoljeća objavljena *Pedagogijska enciklopedija* u natuknici *Književnost* (P[leše] 1895-1906:616) donosila je tako popis djela za tzv. privatnu lektiru u višim gimnazijskim razredima, no ne i za lektiru u pučkoj, osnovnoj školi. Popisom definirano čitanje lektire u osnovnoj se školi nije prakticiralo zato što tada još uvijek nisu bili ispunjeni nakladnički i knjižničarski preduvjeti nužni za taj oblik čitanja, ali i stoga jer se, kako to piše nešto dalje i u spomenutoj natuknici, smatralo da na toj obrazovnoj razini "ne može biti zasebnoga i sistematičnog upoznavanja s produktima iz narodne književnosti, nego najodabranije takve proizvode koji su primjereni dobi učenika osnovne škole, valja da oni upoznadu iz čitanke narodnoga jezika.³ Tu nije po srijedi sama književnost, nego poraba njenih proizvoda u uzgojne svrhe" (P[leše] 1895-1906:616).⁴ Već i dvodioba sadržaja tada aktualne čitanke za više pučke škole (Basariček 1890), sastavljene u skladu sa zahtjevom da je čitanka jedinstveni udžbenik za sve nastavne predmete koji k tomu "ne smije jednostrano potpomagati samo stanovite ciljeve obuke, nego da mora služiti cjelokupnom odgoju" (B[asariček] 1895-1906:151), otkriva da se apostrofiranim "uzgojnim

---

³ Članak 8. *Školskog zakona od 31. listopada 1888.* nalagao je da se nastava u općim pučkim školama izvodi isključivo uz pomoć čitanke (Cuvaj 1901:52-54). Ova je odluka, čini se, bila reakcija na sve češću uporabu tzv. pomoćnih knjiga u nastavi zbog kojih je opća pučka škola, prema mišljenju sastavljača *Zakona*, postala "glavnim tržištem tih knjiga" čijoj se "obligatnoj nabavi (...) nijesu oteći mogli ni najsiromašniji učenici" (ibid.:53) i kojom su se, dodat ćemo, u školu neometano uvodili prethodno neautorizirani, a time i potencijalno subverzivni sadržaji.

⁴ S druge strane, još 1870. godine čuli su se, doduše sporadično i bez većeg odjeka, i sasvim drugačiji glasovi. Jedan od sudionika tada aktualne rasprave o školskim čitankama smatrao je, naime, "da bi od potrebe bilo da se poviest narodne literature u pučku školu uvede" (s. n. 1870:142).

svrhama" udovoljavalo, s jedne strane, tzv. čudoredno-poučnim člancima dalje razvrstanima u tematske skupine kao što su pobožnost i rodoljublje, radinost, srčanost i ustrajnost te, s druge, tzv. stvarno-poučnim člancima posvećenim životu i običajima puka, kao i crticama iz povijesti, zemljopisa i prirodnoznanstva.⁵ I premda neke od potpisnika tekstova iz obiju skupina članaka danas prepoznajemo ponajprije kao književnike, njihovi su prilozu u čitanci, sudim li prema izboru tekstova s kojima su zastupljeni, bili predmetom poduke ponajprije zbog svojega sadržaja, a ne mjesta u književnom panteonu. Kako drukčije objasniti da se u cjelini "Pobožnost, rodoljublje" zatekla upravo pjesma *Domovina* Đure Arnolda, u cjelini "Radinost, srčanost, ustrajnost" pjesma *Radi* Agusta Šenoe, a u cjelini "Crtice iz zemljopisa i prirodnoznanstva" *Svemir* Frana Mažuranića.

Iako je zahtjev, odnosno napatuk, za čitanjem drugih nakladničkih formi osim čitanke upisan u same temelje pothvata od sredine 19. stoljeća sve življe produkcije specijalizirano dječjih knjiga (usp. Crnković 1978), on se u nastavnim planovima i programima **u obliku normativnog, izbornog ili izborno-normativnog popisa** točno određenih naslova **kontinuirano** izriče tek od druge polovice 20. stoljeća, preciznije od 1972. godine.⁶ Doduše, već

---

⁵ Više o čitankama iz tog razdoblja vidi u Jelavich 1992:107-143.

⁶ U sljedećim su publikacijama objavljeni popisi lektire koji su slijedili nakon popisa iz 1972. godine (usp. 1972. *Naša osnovna škola*. Zagreb): 1984. "Plan i program osnovnog odgoja i obrazovanja. Hrvatski ili srpski jezik, književnost, scenska i filmska umjetnost". *Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu* 3:5-15; 7:5-18.; 1989. *Plan i program osnovnog obrazovanja*. Zagreb; 1991. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj* (izmjene i dopune). Zagreb; 1993. *Okvirni nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj u 1993./94.* Zagreb; 1995. "Okvirni Nastavni plan i program za osnovne škole (izmjene i dopune)". *Glasnik Ministarstva prosvjete i športa (posebno izdanje)* 1:9-17; 67-79.; 1996. "Nastavni plan i program za V. razred osnovne škole". *Glasnik Ministarstva prosvjete i športa* 2:3-5; 1996. "Nastavni plan i program za VI. razred osnovne škole". *Glasnik Ministarstva prosvjete i športa* 10:31-32; 1998. "Odluka o didaktičkim odrednicama za lektirnu knjigu i o popisu lektire za osnovnu i srednje škole za školsku godinu 1998./1999". *Vjesnik Ministarstva prosvjete i športa* 2:18-24; 1999. "Nastavni program za VII. i VIII. razred osnovne škole u školskoj godini 1999./2000. – Hrvatski jezik". *Prosvjetni vjesnik* 1:3-9; 1999. "Nastavni plan i program za osnovnu školu – Hrvatski jezik". *Prosvjetni vjesnik* (posebno izdanje) 2:27-44; 2001. "Odluka o popisu lektire za osnovnu školu i srednje škole". *Prosvjetni vjesnik*, 5:10-16; 2002. *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu. Razrada okvirnog nastavnog plana i programa u funkciji rasterećenja učenika. Razredna nastava*. Zagreb; 2002. *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu. Razrada okvirnog nastavnog plana i programa u funkciji rasterećenja učenika. Predmetna nastava*. Zagreb; Vican, Dijana i Milanović Litre, Ivan (ur.) 2006. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb.

Bibliografija doktorskog rada Eve Leniček (1995) o književnoj lektiri u razrednoj nastavi te poglavlje "Književna lektira u nastavnim programima od 1940. do 1999. godine" njezine knjige *Lektira u razrednoj nastavi* (2002) bili su mi neprocjenjivo vrijedni pri rekonstrukciji kronologije lektirnih popisa.

je *Nastavni plan i program* iz 1927. polaznicima prvoga razreda pučke škole predlagao čitanje "iz đlačkih listova i drugih podesnih knjižica", a polaznicima četvrtoga razreda "knjige i listove, naročito zbirke narodnih pesama, pripovedaka i poslovice",⁷ no budući da iz samog teksta plana i programa nije jasno je li se od učenika očekivalo da knjige i listove čitaju tijekom ili nakon nastave, taj plan i program tek uz zadržku možemo označiti prvim pokušajem institucionalizacije osnovnoškolske lektire. U nastavnom planu i programu iz 1948. godine isticalo se, nasuprot tomu, da "učenicima treba pomoći pri izboru literature i uspostaviti usku vezu između školskog i **vanškolskog čitanja**",⁸ ali se pritom, za razliku od plana i programa iz 1927. godine, nije naveo niti okviran popis djela ili žanrova. Tek je, dakle, *Nastavni program hrvatskog ili srpskog jezika* iz 1954. godine, smatrajući da se u učenika šestog i petog razreda "već može razvijati smisao za književni ukus i kriterij",⁹ predvidio čitanje kod kuće, te stoga za više razrede osnovne škole preporučio određeni broj djela, a ne kao plan i program iz 1927. godine (književnih i nakladničkih) žanrova.

Premda se, dakle, čitanje koje bismo mogli nazvati lektirnim u pravilu nije spominjalo u nastavnim planovima objavljenima do 1954. godine, ili se kao u nastavnim programima i planovima iz 1927. i 1954. godine samo uvjetno spominjalo,¹⁰ katalog zagrebačkog nakladnika Stjepana Kuglija, koji se čuva u Hrvatskom Državnom Arhivu u Zagrebu, svjedoči da je samostalno čitanje cjelovitih tekstova i prije institucionalizirane, plansko-programske odredbe ipak bilo uvriježena pučkoškolska praksa. Riječ je o katalogu *Pomoćnih udžbenika za hrvatsku i srpsku književnost. Tekstova i djela pisaca za školsku i privatnu lektiru* i njegovu popisu "Knjiga za **prvu** lektiru" za školsku godinu 1940/1941.¹¹

---

⁷ Usp. 1927. *Privremeni nastavni plan*. Beograd, 9-10.

⁸ 1948. *Nastavni plan i program za osnovne škole u NRH*. Zagreb, str. 20. – istaknula M. H.

⁹ Usp. 1954. *Nastavni plan i program za narodne četverogodišnje i šestogodišnje škole*. Zagreb, str. 23 i 19.

¹⁰ Sljedeći planovi i programi objavljeni u 20. stoljeću ne spominju izrijeckom i praksu čitanja kod kuće, premda neki od njih kao jedan od ciljeva i zadataka nastave materinjeg jezika ističu poticanje samostalnog čitanja: 1927. *Privremeni nastavni plan*. Beograd; 1935. "Nastavni plan i program za osnovne škole u Kraljevini Jugoslaviji. Nastavni program iz pojedinih predmeta. Narodni jezik". U *Najnoviji jugoslovenski učiteljski zbornik*. Pančevo, str. 55-57, 73-76; 1940. "Privremena naučna osnova za seoske produžne škole. II. Hrvatski ili srpski jezik". *Službeni glasnik banske vlasti banovine Hrvatske* 1-2:823; 1941. "Nastavno gradivo za 4 godišta pučke škole. Hrvatski jezik". *Službeni glasnik Ministarstva nastave* 11:1099-1101; 1944. *Nastavni plan i program za osnovne škole*, Odjel narodne prosvjete ZVNOH-a, br. 644. (2. izdanje); 1946. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Zagreb.

¹¹ Usp. *Pomoćni udžbenici za hrvatsku i srpsku književnost. Tekstovi i djela pisaca za školsku privatnu lektiru: školska godina 1940/1941*. HDA, MNP NDH, predmetni spisi, kutija 77.

***

Pojava, nazovimo ga, **okvirnog popisa lektire** u nastavnom planu i programu iz 1954. godine nerazdvojna je od tijekom desetak poslijeratnih godina razvijene književne i prevoditeljske scene usuglašene s aktualnim društveno-političkim zahtjevima, kao i od tadanjih nakladničkih i knjižničarskih prilika. Tekstovi kao što su *Priče partizanke* i *Armija – obrana tvoja* Branka Ćopića, *Partizanski razgovori* i *Iz ilegalnog Zagreba* Ivana Šibla, *Legende o Titu*, *Kurir Loda* i *S partizanima* Vladimira Nazora, *Biografije narodnih heroja* Mate Lovraka, *Zapisi* Rodoljuba Čolakovića i *Zapisi* Vladimira Dedijera u popise lektire nisu ni mogli biti uvršteni prije no što su napisani ili, kao u primjeru romana *Mati* Maksima Gorkoga, prevedeni i objavljeni, za što je pak bilo nužno potrebno određeno vrijeme. S druge strane, upravo druga polovica 20. stoljeća bilježi jačanje i širenje narodnih knjižnica (s. n. 2004:14) kao i zamah nakladništva. Štoviše, *Zakon o izdavaštvu* koji je trebao osnažiti nakladničku scenu (Juričević 1997; Radovinović 1997) usvojen je iste godine kad je objavljen i spomenuti prvi okvirni popis lektire u Hrvatskoj, a prethodne je, ili što je vjerojatnije, iste godine pokrenuta biblioteka *Dobra knjiga*, specijalizirane za lektirne naslove. Iako je prema bibliografskim podacima koji se nalaze na knjigama biblioteka *Dobra knjiga* pokrenuta 1953. godine, knjige prvoga kola objavljene su prema bibliografiji nakladnika (usp. Cvitanović 1980:241-250) ipak tek 1954. godine. U prilog posljednjoj godini kao početnoj govori podatak da je ona k tomu i rukom dopisana na knjigama prvoga kola *Dobre knjige* koje su pohranjene u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Bez obzira na to za koju se godinu izdanja *Dobre knjige* na koncu odlučili, odnos između prvog okvirnog nastavno-planskog popisa lektire i nakladničko-knjižarskih prilika i napose biblioteke *Dobre knjige* ne bi trebalo pojmiti u jednostavnim uzročno-posljedičnim terminima jer naklada usredotočena na lektiru izravno ovisi o formuliranom popisu lektire, kao što i njegova provedba ovisi o dostatnom broju primjeraka knjiga.

Neodvojivost nastavnim planovima i programima definiranih lektirnih popisa od stanja u nakladništvu, knjižarstvu i knjižničarstvu razabire se i iz neodlučnosti kojom su se u nastavne planove i programe uvodili spomenuti popisi. Nastavni plan i program iz 1958. godine,¹² koji je slijedio nakon plana i programa iz 1954. godine u kojem je, kako je spomenuto, objavljen prvi okvirni popis lektire u Hrvatskoj nije, naime, sadržavao ni naznake popisa. Popis lektire bio je zatim ipak uključen u plan i program iz 1960. godine,¹³ da

---

¹² Usp. 1958. *Osnovna škola. Programatska struktura*. Zagreb.

¹³ Nastavni plan i program iz 1960. sadržavao je, za razliku od nastavnog plana i programa iz 1954., samo popis lektirnih naslova za svih osam razreda osnovne škole. Zanimljivo je da ti naslovi nisu bili diferencirani s obzirom na pojedine razrede razredne nastave, dok su za više razrede osnovne škole bili grupirani u tek dvije skupine (usp. 1960. "Popis učeničke lektire". U *Osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura*. Zagreb, str. 42-44.)

bi već iz sljedećeg plana i programa izostao.¹⁴ Popisi lektire za osnovnu školu prometnuli su se iz neobaveznog i sporadičnog dodatka u neizostavan, no ne i nepromjenjiv element svih planova i programa, stoga tek po objavljivanju spomenutog plana i programa iz 1972. godine.¹⁵ Sve do tada popisi lektire su se pojavljivali i nestajali jer su, kako se to pisalo u povodu plana i programa iz 1964. godine,¹⁶ sastavljajući planova i programa u kojima nisu uvršteni popisi eksplicitno ili implicitno krenuli

od činjenice da je izbor književnih djela za domaću lektiru u osnovnoj školi suviše ograničen nizom nepredvidivih objektivnih i subjektivnih teškoća (...) Ako neke knjige nema na tržištu, ni u knjižnicama, uzalud će je nastavnik propisivati za lektiru (Težak 1969:471).

Probleme s nedovoljnim brojem knjiga spominje i interni *Izvještaj o uspjehu škola u 1967/1968 godini*, prema kojem su "na području zagrebačke Regije poseban problem knjižnice (u većini škola). U njima nema dovoljan broj primjeraka jedne knjige (istih naslova), što otežava normalno izvođenje lektire."¹⁷ Kako bi izbor lektire unatoč svojoj planskoj i programskoj nedefiniranosti ipak bio koliko-toliko centraliziran i formaliziran, suradnici Zavoda za unapređenje osnovnog obrazovanja SR Hrvatske (danas Zavod za školstvo Republike Hrvatske), institucije zadužene za koncipiranje obrazovne politike, priredili su i tiskali 1968. godine opsežan popis knjiga koje nastavnicima predlažu za lektiru u osnovnoj školu.¹⁸

***

Uvođenjem jedinstvenog popisa lektire koji od svih učenika osnovnih škola zahtijeva čitanje propisanih naslova, lektirna je knjiga postala proizvod za kojim postoji veliki tržišni interes. Upravo stoga su, primjerice, lektirni naslovi tijekom 1990-ih, dakle, u doba kada su knjige koje su dosegle prodaju mjerljivu u nekoliko tisuća primjeraka nosile oznaku bestselera, imali tiražu i do 10 000 primjeraka.¹⁹ U tome je razdoblju na tržištu lektirnih knjiga aktivnu ulogu imalo ministarstvo nadležno za osnovnoškolsko obrazovanje, koje je na

---

¹⁴ Usp. 1964. *Osnovna škola. Programatska struktura (2. redigirano izdanje)*. Zagreb.

¹⁵ Usp. 1972. *Naša osnovna škola*. Zagreb.

¹⁶ Usp. 1964. *Osnovna škola. Programatska struktura (2. redigirano izdanje)*. Zagreb.

¹⁷ Usp. *Izvještaj o uspjehu škola u 1967/1968 godini*, AHŠM, P-4272, 71.

¹⁸ Usp. Bendelja, Neda, Furlan, Branka i Pejnović, Silva, prir. 1968. *Popis lektire za učenike osnovne škole*. Zagreb: Zavod za unapređenje osnovnog obrazovanja SR Hrvatske. Popis je pod signaturom III-3.214 dostupan u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, no ne i u biblioteci nakladnika, Zavoda za školstvo.

¹⁹ Usp. CROLIST (www.nsk.hr) za npr. Škrinjarić, Sunčana. 1993. *Plesna haljina žutog maslačka*. Zagreb: Eminex.

temelju javnih natječaja otkupljivalo lektirne knjige.²⁰ Institucionalizacija popisa lektire, kao i potpora koju joj pruža resorno Ministarstvo preusmjerila je, doduše, komunikacijski lanac koji je bio na djelu u doba Kuglijeva popisa, ali ne i odnos ponude i potražnje. Premda se, naime, odnos u kojem Ministarstvo od nakladnika zahtijeva određene naslove čini potpuno oprečnim Kuglijevu, u kojem je nakladnik završen popis nudio "gg. nastavnica" u nadi da će im u nedostatku institucionaliziranih, programsko-planskih smjernica usmjeriti "izbor pri određivanju privatne lektire",²¹ uvid u natječaje pokazuje da je riječ o tek prividnoj opreci. Natječaji su, naime, od nakladnika očekivali isključivo one naslove koji su već bili – prvi ili dvadeseti put – objavljeni. Vodeći se, dakle, već spomenutim pravilom da "(a)ko neke knjige nema na tržištu, ni u knjižnicama, uzalud će je nastavnik propisivati za lektiru" (Težak 1969:471), popisi lektire beziznimno su propisivali već objavljene, najčešće netom (pre)tiskane naslove. Time se nameće zaključak o aktivnoj ulozi nakladnika u procesu oblikovanja popisa lektire.²²

Kad je 2003. godine odlučeno da će o izboru knjiga za školske knjižnice, u kojima su prioritetni upravo lektirni naslovi, umjesto Ministarstva odlučivati same škole (usp. Kalogjera-Brkić 2003), odnosi se ipak nisu približili praksi prije institucionalizacije lektire. Jer dok su nastavnici prije planske i programske definicije lektirnih popisa prema vlastitim preferencijama birali i naslove i nakladnike, spomenutom odlukom prepušten im je tek izbor nakladnika.

***

Zadaci koje nastavni planovi i programi doznaju nastavi materinjeg jezika također podupiru tezu da su upravo nakladničke prilike bile odsudne za institucionalizaciju lektire, a ne, s obzirom na planski i programski "predlektirno razdoblje", stubokom izmijenjeno poimanje funkcije književnosti u osnovnoj školi. Naime, jedino je nastavni program iz 1999. godine i to u *Napomenama*, no ne i u programatski ključnoj *Zadaći* nastave hrvatskog jezika, isticao da su u izbor lektirnih djela "ušla reprezentativna djela različitih vrsta iz hrvatske i svjetske književnosti".²³ Ostali planovi i programi

---

²⁰ Usp. 1998. "Odluka o didaktičkim odrednicama za lektirnu knjigu i o popisu lektire za osnovnu i srednje škole za školsku godinu 1998./99". *Vjesnik Ministarstva prosvjete i športa* 2:18-19. i 2001. "Odluka o popisu lektire za osnovnu školu i srednje škole". *Prosvjetni vjesnik* 5:10-16.

²¹ *Pomoćni udžbenici za hrvatsku i srpsku književnost. Tekstovi i djela pisaca za školsku privatnu lektiru: školska godina 1940/1941*. HDA, MNP NDH, predmetni spisi, kutija 77.

²² Nasuprot tomu nakladnici su, primjerice, 1995. objavljivali gotovo isključivo prijevode onih djela koja su se već nalazila na popisima lektire (usp. Javor 1997).

²³ 1999. "Nastavni program za VII. i VIII. razred osnovne škole u školskoj godini 1999./2000." *Prosvjetni vjesnik* 1:44.

koji su sadržavali popise lektire kao kriterij izbora nisu apostrofirali i zahtjev za upoznavanjem reprezentativnih književnih djela. Uz cijeli niz zadataka, među kojima je neizbježan zadatak usvajanja lingvističkog kapitala, kao i altruistični, ali ponajprije odgojni zadatak razvoja čitateljskih navika, oni su, svaki u svoje vrijeme, kao jedan od zadataka nastave književnosti ustanovljavali, recimo, i potrebu "da razvija ljubav prema čovjeku i životu, da razvija altruizam, estetske i etičke osjećaje, ljubavi prema domovini i socijalizmu",²⁴ kao i da "uvodi u općenarodnu obranu i društvenu samozastitu" i "izgrađuje marksistički pogled na svijet",²⁵ ili pak "razvija ekološku svijest učenika",²⁶ te podupire razvijanje "poštovanja prema jeziku hrvatskoga naroda, njegovoj književnosti i kulturi",²⁷ "svijesti o stvaranju demokratskih uvjeta za slobodan razvoj hrvatskoga jezika, književnosti i medijske komunikacije", kao i "domoljubne osjećaje, spoznaje o povezanosti s europskim postignućima i otvorenost prema svijetu".²⁸ Kako to živo svjedoče prethodni navodi, uvođenje lektire u osnovnu školu odvijalo se, dakle, u sjeni, a ne u opoziciji prema spomenutom, danas gotovo stoljeće starom načelu da u osnovnoj školi "nije po srijedi sama književnost, nego poraba njenih proizvoda u uzgojne svrhe" (P[leše] 1895-1906:616).

Uronjenost lektirnih popisa u sustav koji, kako to pokazuju i navodi iz prethodnog odlomka, izrijeком slijedi zbivanja na ideološkoj, štoviše, dnevno-političkoj sceni nije uvijek bila apsolutna ili bez zadržke. Popis lektire koji je bio na snazi od 1991.²⁹ do 1993. godine³⁰ nije, recimo, bio i preslika svih preokreta društvene i političke zbilje. S tim su popisom u lektirni kanon, doduše, prvi put uključena djela s kršćanskom motivikom,³¹ dok su iz njega, također, prvi put izostala djela sadržajno usmjerena na partizansku i

---

²⁴ 1954. *Nastavni plani i program za narodne četverogodišnje i šestogodišnje škole*. Zagreb, str. 15.

²⁵ 1984. "Opći odgojno-obrazovni plan i program osnovnog odgoja i obrazovanja". *Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu* 3:5.

²⁶ 1991. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj* (izmjene i dopune). Zagreb, str. 19.

²⁷ Vican, Dijana i Milanović Litre, Ivan, ur. 2006. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb.

²⁸ 1999. "Nastavni plan i program za osnovnu školu – Hrvatski jezik". *Prosvjetni vjesnik* (posebno izdanje) 2: 28.

²⁹ Usp. 1991. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj* (izmjene i dopune). Zagreb.

³⁰ Usp. 1993. *Okvirni nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj u 1993./94.* Zagreb.

³¹ Taj plan i program u drugom razredu predlaže čitanje priče s religioznom tematikom *Dijete je rođeno* Jindre Čapeka, a u četvrtom zbirku priča *Bor koji je ostao neokićen*.

socijalističku svakodnevicu.³² No, isti je popis sadržavao i naslove koji su dijelom korpusa drugih nacionalnih književnosti tada već bivše SFRJ.³³ Ti naslovi, međutim, na razini življene kulture vjerojatno nisu bili lektirni budući da tijekom dvije godine, koliko je spomenuti popis bio na snazi, ni jednom nisu bili nanovo objavljeni ili pretiskani.³⁴ Ovaj diskontinuitet nakladničke ponude i nastavno-planske potražnje podsjeća da su popisi lektire, kako sam u uvodu napomenula, istodobno i normativni i imaginarni.

Iako, dakle, u obliku zadataka rječito podupiru u literaturiisticanu ideološku potku tvorbe književnog kanona (usp. npr. Herrnstein Smith 1991) i koncepciju škole kao ideološkog aparata države (usp. npr. Althusser 1986), popisi lektire objavljeni u hrvatskim nastavnim planovima i programima za osnovnu školu osobito su šutljiv vodič kroz življenu lektirnu praksu. Stoga ću se u nastavku zadržati na odnosu između lektirnog kanona i drugih reprezentacija književnosti, pri čemu ću raspravu preusmjeriti s nakladničkih, knjižarskih i knjižničnih uvjeta i političkih mijena na odnos između lektirnog kanona, i profesionalne (ponajprije akademske i nakladničke) razine reprezentacije književnosti. Gledano iz tog očišta, ciljevi i zadaci nastave književnosti i jezika, ti glasnici političke zbilje određenog vremena, okupljeni su oko istog nauma: reprezentacije/interpretacije književnosti kao idejno homogenog skupa tekstova. Dokidajući dijakronijsko očište i utvrđujući današnjošću čitanje povijesno, stilski i čitateljski raznorodnih naslova, taj oblik reprezentacije književnosti izrijeком sužava njihov interpretativni djelokrug, proturječeći pluralističkim čitateljskim strategijama koje se njeguju na višim obrazovnim razinama. Poželjni načini čitanja nisu jedino mjesto diskontinuiteta između osnovnoškolskog sustava lektire i reprezentacije književnosti na višim obrazovnim razinama. Usporedimo li popise autora koji su tijekom istog razdoblja uvršteni u različite leksikone svjetskih pisaca (npr. Detoni-Dujmić 2001; Žmegač 1968) ili sintetske povijesti hrvatske književnosti (npr. Frangeš 1987; Ježić 1944; Novak 2003), naići ćemo, dakako, na mjestimice i znatne razlike, no ne i na posvemašnju diskrepanciju između uspoređenih edicija s kakvom se susrećemo pri međusobnoj usporedbi svih do danas objavljenih popisa lektire. Kao što sam to u uvodu spomenula, osnovnoškolski su popisi lektire tijekom trideset godina koliko se kon-

---

³² Taj popis za razliku od popisa iz 1989. godine (usp. 1989. *Plan i program osnovnog obrazovanja*. Zagreb) nije sadržavao slikovnicu Emila Paravine i Josipa Bifela *Ja sam pionir*, zatim *Priče o Titu Franca Bevka*, *Priče partizanke* Branka Ćopića, *Kurira s Psunja* Gabre Vidovića te *Pirga i Malog konjovodca* Anđelke Martić.

³³ Riječ je o sljedećim naslovima: *Ježeva kućica* Branka Ćopića, *Tko je Videku napravio košuljicu* Frana Levstika, *Ledena gora* Ahmeta Hromadžića, zbirka *Iz priče u priču*, *Bijeli dvori* Vehbija Kikaja, *Bijelo ciganče* Vidoeja Podgorca, *Družina Sinjega galeba* Tone Seliškara, *Orlovi rano lete* Branka Ćopića, *Plavi čuperak* Miroslava Antića, *Autobiografija* Branislava Nušića te izboru iz poezije južnoslavenskih književnosti *Svjetiljka snova*.

³⁴ Usp. CROLIST (www.nsk.hr).

tinuirano objavljuju okupili gotovo pet stotina različitih naslova, od kojih su tek dvadeset dva bila zajednička svim objavljenim popisima.

Osim ove međusobne neusklađenosti, popise lektire označuje i neusklađenost s drugim reprezentativnim književnim popisima. Naslovi uključenih u dosad objavljene popise lektire za osnovnu školu samo se iznimno spominju u nakladničkim edicijama s kanonskim pretenzijama³⁵ te sintetskim povijestima hrvatske i svjetske književnosti (usp. npr. Novak 2003; Solar 2003; Šicel 1997).

S obzirom na rascjep između književnih djela koja su nakladnički i istraživački definirana kao kanonska i književnih djela koja se preporučuju za čitanje na najnižoj (istodobno i osnovnoj te obaveznoj) obrazovnoj razini, popis iz 2002. godine³⁶ trebalo bi, čini mi se, interpretirati u opoziciji prema medijskoj panici prilikom koje se govorilo o rasapu književnoga kanona u osnovnoškolskom obrazovanju, štoviše o *velikoj čistki* (Perišić 2002) i *kulturocidu* (Kalogjera-Brkić 2002). Tom je odredbom nasuprot paušalnim te općenito iznimno neupućenim te groteskno površnim napisima u medijima usporedivim s neznanjem koje se u novinskim komentarima, riječima Deana Dude (2002), bez srama prosipalo u povodu izmjena srednjoškolskih popisa lektire, osnovnoškolski lektirni popis prvi put u svojoj povijesti oblikovan kao popis obaveznih djela, čime se približio pojmu popisa u Guilloryjevu smislu. Budući da je njime istodobno koliko-toliko ostvareno u prethodnim popisima uočljivo i s vremenom sve izraženije nagnuće da se, kad je riječ o višim razredima osnovne škole, lektirni naslovi usklade s naslovima koji su i na nakladničkoj/akademskoj razini prepoznati kao reprezentativni izdanci hrvatske i svjetske književnosti, popis iz 2002. godine više se od svih dotadašnjih popisa približio nakladničko/akademskim popisima. Usprkos tomu tek je manji dio naslova propisanih za obaveznu lektiru viših razreda osnovne škole bio uključen i u popis tekstova što ih tijekom studija trebali pročitati tadašnji studenti zagrebačkog Odsjeka za kroatistiku.³⁷

---

³⁵ Usp. npr. naslove objavljene u biblioteci *Vrhovi svjetske književnosti i Stoljeća hrvatske književnosti*.

³⁶ 2002. *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu. Razrada okvirnog nastavnog plana i programa u funkciji rasterećenja učenika. Razredna nastava*. Zagreb i 2002. *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu. Razrada okvirnog nastavnog plana i programa u funkciji rasterećenja učenika. Predmetna nastava*. Zagreb. U 5% hrvatskih škola u kojima se školske godine 2005./2006. provodio eksperimentalni program pod nazivom Hrvatski nacionalni standard lektira se čitala prema popisu koji se tek s obzirom na nekoliko naslova, među kojima je medijsku pozornost najviše privukla *Ježeva kućica* Branka Ćopića, razlikuje od popisa koji je od 2006./2007. školske godine na snazi u svim školama (usp. Vican, Dijana i Milanović Litre, Ivan, ur. 2006. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb).

³⁷ Sljedeći naslovi iz hrvatske književnosti bili su uključeni u popis obavezne lektire iz 2002. godine, no ne i popis ispitne literature na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u

Ovaj nesklad između popisa lektire i popisa ispitne literature dekonstruira zdravorazumsku pretpostavku da su tekstovi koje su učenici dužni pročitati tijekom obaveznog i besplatnog osnovnoškolskog obrazovanja ujedno i oni tekstovi koje su u sklopu svojega sveučilišnog obrazovanja usvojili oni koji im posreduju znanje o književnosti. Premda, dakle, osnovnoškolski popisi lektire o kojima je bilo riječi narušavaju Guilloryjevu koncepciju odnosa između kanona i popisa, sam sustav osnovnoškolske lektire, napose mjesto njegove razlike u odnosu na druge književne sustave, potvrđuje drugu Guilloryjevu središnju tezu da se "problem tvorbe kanona najbolje razumije kao problem konstitucije i distribucije kulturnog kapitala, ili preciznije, kao problem pristupa sredstvima književne proizvodnje i potrošnje" (Guillory 1993:ix). Osnovnoškolski popisi lektire, kako su dosad bili zamišljeni, opskrbili su, naime, svoje čitatelje lingvističkim kapitalom, sredstvima kojima se usvajaju osnove standardnog jezika, no ne simboličkim kapitalom, odnosno, kapitalom-znanjem kojim se procjenjuje stupanj nečije obrazovanosti. Sve dok se lektirna djela budu smjenjivala desetogodišnjim, pa čak i bržim ritmom i sve dok se ona na drugim obrazovnim razinama ne budu prepoznavala kao književna, pročitana osnovnoškolska lektira, jamčit će tek jezični, no ne i književni kapital.

***

Razlika između djela koja su propisana, objavljena ili analizirana u okviru lektirne, nakladničke, istraživačke ili akademske reprezentacije književnosti odnosi se ponajprije na izvan samih popisa aktualnu razliku u dobi pretpostavljenih čitatelja. Još od prvog meni poznatog neformalnog popisa za osnovnu školu, spomenutoga popisa knjižare Stjepana Kuglija, dječja književnost dominantna je književna vrsta i ključna odrednica popisa osnovnoškolske lektire. Usredotočenost popisa na dobno određene publikacije može se ustvari, uz pri početku rada navedenu zadržku, pratiti od plana i programa iz 1927. godine, koji je, kako je također spomenuto, učenicima prvog razreda preporučivao čitanje "iz đачkih listova i drugih podesnih knjižica".³⁸

Zagreb: Ivan Kušan *Koko u Parizu*, Grigor Vitez *Pjesme*, Milivoj Matošec *Strah u Ulici lipa*, Hrvoje Hitrec *Eko, eko*, Alojz Majetić *Omiški gusari*, Božidar Prosenjak *Divlji konj*, Pavao Pavličić *Trojica iz Trnja*, Tito Bilopavlović *Paunaš*, Sonja Tomić *Svjetiljčica*, Damir Miloš *Bijeli klaun*, Višnja Stahuljak *Zlatna vuga* (Usp. Novija hrvatska književnost. Ispitna literatura http://www.ffzg.hr/kroat/lit_nhk_hr.htm – stranica posjećena 22.08.2002). S druge strane, od svih autora iz svjetske književnosti koji su popisom iz 2002. godine bili propisani za obaveznu lektiru u višem razredima osnovne škole na istom se odsjeku fokusirano obrađivao jedino William Shakespeare (usp. Svjetska književnost. Skripta. http://www.ffzg.hr/kroat/Files/30_SVJETSKA-KNJIZEVNOST.doc – stranica posjećena 01.09.2005.)

³⁸ 1927. *Privremeni nastavni plan*. Beograd, 9.

U skladu s neizostavnim i već spomenutim zahtjevom za razvijanjem čitateljskih navika artikuliranim u svim objavljenim planovima i programima, a u sjeni evolucionističke, progresivne ideje književnosti i djetinjstva prema kojoj je suvremena dječja književnost najprimjerenija zahtjevima i senzibilitetu suvremenog djeteta, u objavljenim su se osnovnoškolskim popisima lektire za kanonske razmjere munjevitom brzinom smjenjivala upravo djela suvremene dječje književnosti. Iz rečenog proizlazi da je dječja književnosti i u lektirnom, kao i u akademskom i nakladničkom sustavu vrednovana kao nekanonska i irelevantna, ili nešto blaže rečeno, kao relevantna isključivo tijekom jednog, najčešće desetogodišnjeg odsječka. Lektirni kanon dječju književnost time uvelike predstavlja kao skup onih djela koja udovoljavaju u danom trenutku pretpostavljenim čitateljskim sposobnostima, ali i, kako je to nadam se zorno pokazala i povijest institucionalizacije lektirnog kanona, aktualnim, nerijetko izrazito dnevno-političkim, društvenim zahtjevima.³⁹

Dječja se književnost istodobno i na sveučilišnoj razini usprkos svojoj masovnosti i institucionaliziranosti, također vrednovala kao irelevantna. Polaznici zagrebačkog Odsjeka za kroatistiku koji su završavali ili su netom završili studij kad je donesen popis lektire iz 2002. godine nisu se formalno bavili većinom naslova koji su tim popisom bili propisani za obaveznu lektiru u višim razredima osnovne škole ponajprije stoga što tada već gotovo cijelo desetljeće nisu imali prilike slušati predmet ili barem kolegij o dječjoj književnosti. Stoga su se oni s književnim tekstovima propisanim za osnovnoškolsku lektiru susretali isključivo u okviru predmeta Novija hrvatska književnost i Svjetska književnost, u kojima se o naslovima klasificiranima kao dječjeknjiževnima raspravljalo tek iznimno i to najčešće tek uz znatan povijesni odmak. Stoga što dječja književnost nema status ravnopravnog segmenta novije hrvatske književnosti ili svjetske književnosti, na popisu ispitne literature nije se našlo čak jedanaest od ukupno dvadeset šest obaveznih lektirnih naslova iz hrvatske književnosti te devet od ukupno deset naslova iz svjetske književnosti koji su bili propisani popisom lektire iz 2002. godine.⁴⁰ Od prošle godine na istom je odsjeku uveden fakultativan i jednosemestralan kolegij o dječjoj književnosti, što u praksi znači da najnovije generacije profesora hrvatskoga jezika i književnosti tijekom studija mogu, ali i ne moraju pročitati i analizirati barem neke od dječjih lektirnih tekstova, kao da je riječ o fenomenima kojima će se baviti kao voditelji

---

³⁹ Tijekom povijesti konstantno koketiranje lektirnih popisa za osnovnu školu s dnevno-političkim programima ipak ne bi trebalo izjednačiti sa strukturnim nagnućem lektirnih popisa prema indoktrinaciji i manipulaciji. U odnosu na druge razine proučavanja i poučavanja književnosti alternativna usmjerenost osnovnoškolske lektire na suvremene tekstove podjednako, naime, može imati i, do danas čini se neiskorišten, potencijal za oblikovanje subverzivnog skupa vrijednosti i tekstova.

⁴⁰ Usp. bilješku br. 37.

slobodnih aktivnosti, a ne u okviru planom i programom definirane i za sve učenike obavezne nastave hrvatskoga jezika i književnosti.

Objašnjenje raskoraka između lektirnih i akademskih popisa ne može se svesti samo na stilske i strukturne razlike između dječje i nedječje književnosti. Čak i da je dječja književnost, kako se to ponekad – zanemarujući pritom povijesnu optiku, pojedinačne tekstove i međusobne kontradikcije – ishitreno zna tvrditi, doista jezično jednostavna, neizbježno didaktična, usredotočena na zbivanje, akciju i djetinjstvo te sklona ponavljanjima i fantastičnoj, optimističnoj i idiličnoj perspektivi (usp. Nodelman 1992:79-88), ona samo zbog tih značajki ipak ne bi bila isključena iz svih razina bavljenja književnošću osim osnovnoškolske. Ako su kretanja u dječjoj književnosti, kako to tvrde mnogi (usp. npr. Hunt 1992:3-6; Majhut 30-32), doista uvelike neovisna od zbivanja u nedječjoj književnosti, ako je ona prema mnogim svojim značajkama bliža popularnoj nego kanonskoj književnosti, ako se njezina povijest ne može svesti na umanjenu varijantu "velike" književnosti i ako se, konačno, vrijednost dječjih i nedječjih književnih tekstova ne može mjeriti istim metrom, sve to još uvijek nije dostatan razlog da se dječja književnost na svim razinama osim osnovnoškolske podučava i proučava izvan navodno dobne, rodne i klasne nespecificirane hrvatske ili svjetske književnosti. Razlike u stilu, funkciji, načinu recepcije između, sasvim grubo rečeno, antičke i postmoderne književnosti ili srednjovjekovne i moderne hrvatske književnosti nisu, naime, ništa manje od razlika između dječje i nedječje književnosti, recimo, druge polovice 19. stoljeća. Pa ipak, najstariji prvi poznati hrvatski dječji časopis *Bosiljak* (1864-1868) se unatoč svojoj izrazitoj južnoslavenskoj i sveslavenskoj orijentaciji ne spominje u tzv. Liberovoj povijesti hrvatske književnosti (Živančević 1975:42) među časopisima koji su u isto doba kad i on navodno bili čuvari duha preporodne književnosti u obnovljenoj periodici nakon apsolutizma. U istoj se povijesti (Živančević 1975:41-42) uz ime glavnog urednika *Bosiljka*, Ivana Filipovića, također ni jednom riječju ne navode njegova djela i nastojanja u području literature za djecu premda je riječ o književniku koji u povijestima hrvatske dječje književnosti uživa status njezina začetnika, pokretača i organizatora (Crnković 1978:21; Crnković i Težak 2002:130-131).

Raskorak između osnovnoškolskih lektirnih popisa i popisa aktualnih na drugim razinama proučavanja i vrednovanja književnosti trebalo bi stoga, čini se, umjesto isključivo u tekstualnim značajkama potražiti u društvenim značenjima i vrijednostima prvoga dijela sintagme dječja književnost, dakle, u konotacijama pojma djeteta. Tim više što zazor od istraživanja tema vezanih uz fenomene djetinjstva i dječje kulture nije specifikum hrvatske, pa čak ni drugih nacionalnih znanosti o književnosti (usp. npr. Hunt 1992:7-8; Shavit 1986:34-43). Unatoč posljednjih desetljeća iznimno živoj i zanimljivoj, a iz hrvatske perspektive, još uvijek pretežito inozemnoj produkciji historiografskih, socioloških, antropoloških, folklorističkih i znanstveno književnih studija

ja fenomena vezanih uz djetinjstvo i djecu, istraživanje tih fenomena u široj se javnosti, a ponekad i unutar same akademske zajednice još uvijek najčešće povezuje primarno s pedijatrijom, psihologijom, sociologijom odgoja i obrazovanja, pedagogijom, metodikom, didaktikom, defektologijom i njima srodnim disciplinama i poddisciplinama. Čak i među sociolozima, dakle, istraživačima čiji izbor predmeta istraživanja za razliku od proučavatelja književnosti nikad i nije bio snažno određen vrijednosnim (u primjeru književnosti najčešće estetskim parametrima) bavljenje djecom i djetinjstvom – prema svjedočenjima mnogih (usp. npr. Qvortrup 1994:2; Mitchel i Reid-Walsh 2002:10) – nosi sa sobom rizik podsmjeha prijatelja i kolega uz neizostavnu primjedbenu o djetinjastosti tog nauma. Shvaćeno kao odrastanje, sazrijevanje, prolazna postaja prema zrelosti, a ne s njome ravnopravna životna faza te u skladu s time i definirano negativnim terminima poput, recimo, ne-zrelosti, ekonomske ne-produktivnosti i ne-iskusnosti (usp. Jenks 1996:9) djetinjstvo unatoč recentnoj gladi za manjinskim glasovima ipak nije postalo i akademski prestižnom temom. Pa ipak, čini se da je upravo okretanje drugim i drukčijim od u nas sve donedavno jednim (Zima 2002-2003) te, napominjem, sasvim legitimim i štoviše nužnim pragmatičnim pristupima osnovnoškolskoj lektiri preduvjet za raspravu ne toliko o odnosima između dječjeg segmenta lektire i drugih književnih sustava koji su zaokupljali ovaj rad, koliko o ništa manje zanimljivijim i ideološki rasterećenijim odnosima unutar samog tog segmenta. No to je već jedna sasvim nova tema.

NAVEDENA LITERATURA

- Althusser, Louis. 1986. "Ideologija i ideološki aparati države". U *Proturječja suvremenog obrazovanja. Ogledi iz sociologije obrazovanja*. Sergej Flere, ur. Zagreb: RZRKSSO, 119-139.
- Altieri, Charles. 1984. "An Idea and Ideal of a Literary Canon". U *Canons*. Robert Von Hallberg, ur. Chicago: The University of Chicago Press, 41-64.
- B[asariček], S[tjepan]. 1895-1906. "Čitanka". U *Pedagojska enciklopedija*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, 149-152.
- Basariček, Stjepan. 1890. *Čitanka za više razrede pučke škole I*. Zagreb: L. Hartman.
- Batinić, Štefka. 2003. "Hrvatski školski sustav u XX. stoljeću". *Anali za povijest odgoja* 2:49-69.
- Bloom, Harold. 1995 [1994]. *The Western Canon*. London: PAPERMAC.
- Corcoran, Maureen. 1996. "The Canonical Debate as Influenced by John Guillory". Esej za kolegij English 415. Professor Ron Strickland. Illinois State University. www.english.ilstu.edu/strickland/215/sample/maureen1.html (stranica posjećena 10.9.2006.).

- Crnković, Milan i Dubravka Težak. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti. Od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
- Crnković, Milan. 1978. *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- Cuvaj, Antun. 1901. *Školski zakon od 31. listopada 1888. S provedbenim naredbama i načelnim rješidbama*. Zagreb: Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
- Cuvaj, Antun, ur. 1910. *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas III*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
- Cvitanović, Alfonso. 1980. *Školska knjiga 1950-1980. Bibliografija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Detoni-Dujmić, Dunja, ur. 2001. *Leksikon stranih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga.
- Duda, Dean. 2002. "Književnosti je zlo i u medijima i u školi, a na sveučilištu je uglavnom na aparatima", *Globus. Nacionalni tjednik* 617:79.
- Eagelton, Terry. 2002. *Ideja kulture*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Frangeš, Ivo. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb - Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske - Cankarjeva Založba.
- Gorak, Jan. 1996. "Cultural Capital. The problem of Literary Canon Formation. By John Guillory". *Modern Philology* 2:286-291.
- Gross, Mirjana i Agneza Szabo. 1992. *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus.
- Guillory, John. 1993. *Cultural Capital. The Problem of Canon Formation*. Chicago - London: The University of Chicago Press.
- Herrnstein Smith, Barbara. 1991 [1988]. *Contingencies of Value*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hunt, Peter. 1992. "Introduction". U *Literature for Children. Contemporary Criticism*. Peter Hunt, ur. London - New York: Routledge, 1-17.
- Javor, Ranka. 1997. "Izdavaštvo knjige za djecu i mladež tijekom 1995. godine u svjetlu dobrih i interesnih potreba djeteta". U *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas*. Ranka Javor, ur. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 37-40.
- Jelavich, Charles. 1992. *Južnoslavenski nacionalizmi. Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914*. Zagreb: Globus nakladni zavodi - Školska knjiga.
- Jenks, Chris. 1996. *Childhood*. London - New York: Routledge.
- Ježić, Slavko. 1944. *Hrvatska književnost od početaka do danas, 1100-1941*. Zagreb: A. Velzek.
- Juričević, Branko. 1997. "Nakladništvo". U *Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom*. Branko Franjić, ur. Zagreb: Horizont press - Kratis, 72-126.

- Kalogjera-Brkić, Ivana. 2002. "Rasterećenje je kulturocid!". *Jutarnji list*, 7.9.2002:7.
- Kalogjera-Brkić, I[vana]. 2003. "Obaveznu lektiru više neće nabavljati Ministarstvo prosvjete nego same škole". *Jutarnji list*, 16.4.2003:7.
- Kamuf, Pegi [Peggy Kamuf]. 1999. *Univerzitet u dekonstrukciji ili podela književnosti*. Beograd: Beogradski krug.
- Leniček, Eva. 1995. *Književna lektira u razrednoj nastavi*. Rukopis doktorske disertacije (signatura u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu – DCD-ZG-25/96).
- Leniček, Eva. 2002. "Književna lektira u nastavnim programima od 1940. do 1999. godine". U *Lektira u razrednoj nastavi*. Petrinja: Učiteljska škola u Petrinji, 14-23.
- Lipking, Lawrence. 1984. "Aristotle's Sister: A Poetics of Abandonment". U *Canons*. Robert Von Hallberg, ur. Chicago: The University of Chicago Press, 85-105.
- Majhut, Berislav. 2005. *Pustolov, siročić i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. Zagreb: FF press.
- Mitchell, Claudia i Reid-Walsh. 2002. *Researching Children's Popular Culture. The Cultural Spaces of Childhood*. London - New York: Routledge.
- Nodelman, Perry. 1992. *Pleasures of Children's Literature*. New York: Longman.
- Novak, Slobodan Prosperov. 2003. *Povijest hrvatske književnosti. Od Bačanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.
- P[leše], M[iovil]. 1895-1906. "Književnost". U *Pedagogijska enciklopedija*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, 615-619.
- Perišić, Robert. 2002. "Za sve su krivi Opanci dida Vidurine". *Globus. Nacionalni tjednik* 614:68-69.
- Qvortrup, Jens. 1994. "Childhood Matters: An Introduction". U *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Jens Qvortrup, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta i Helmut Wintersberg, ur. Aldershot, Brookfield, USA etc.: Avebury - European Centre Vienna.
- Radovinović, Radovan. 1997. "Nakladništvo". U *Hrvatski leksikon*. Zagreb: Naklada leksikon, 152-153.
- Readings, Bill. 1994. "Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation. By John Guillory". *Modern Language Quarterly* 3:321-326.
- s. n. 1870. "Čitanke za pučke škole". *Školski prijatelj* 9:141-143; 10:170-172; 11:188-191; 12:201-203.
- s. n. 2004. "Knjižnica". U *Hrvatska opća enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 12-15.
- Shavit, Zohar. 1986. *Poetics of Children's Literature*. Athens - London: The University of Georgia Press. (<http://www.tau.ac.il/~zshavit/pocl/> stranica posjećena 22.8.2002.).

- Solar, Milivoj. 2003. *Povijest svjetske književnosti. Kratki pregled*. Zagreb: Golden Marketing.
- Šicel, Miroslav. 1997. *Hrvatska književnost. 19. i 20. stoljeće*. Zagreb: Školska knjiga.
- Templin, Charlotte. 1995. "Canons, Class and Crisis of Humanities". *College Literature* 2:151-157.
- Težak, Stjepko. 1969. "Izbor iz lektire u osnovnoj školi". *Pedagoški rad* 9-10:461-472.
- Zima, Dubravka. 2002-2003. "Uz aktualni popis lektire za prva četiri razreda osnovne škole". *Zrno* 52-54 (78-80):28-30.
- Živančević, Milorad. 1975. "Ilirizam". U *Ilirizam, realizam*. Slavko Goldstein, Milan Mirić et al. ur., Zagreb: Liber - Mladost, 7-217.
- Žmegač, Viktor et. al. ur., 1968 [1961]. *Strani pisci. Književni leksikon*. Zagreb: Školska knjiga.

ELEMENTARY SCHOOL ASSIGNED READINGS BETWEEN CANONS AND LISTS, INSTITUTIONS AND IDEOLOGY

SUMMARY

Through an insight into the processes of institutionalisation of elementary school readings lists in Croatia, an examination is made in this article of the rule accepted in literature on the relation between the literary canon and the list of assigned texts that are read as part of elementary education. Since the elementary school reading lists – in force in Croatia on the basis of teaching plans and programmes – also have the characteristics of lists and canons, they are called the assigned reading canon in this paper. The central part of the article deals with the form and formation of that canon, the level of its imaginary, definitive and conclusive nature, its orientation towards children's literature and its debatable canonical effect. The almost century-long (trans)formation of the assigned reading canon is reconstructed and interpreted in the context of economic (in publisher and bookshop terms) and ideological (political, scholarly and age-group) forces. In this, the observed discrepancy between elementary school reading lists and reading lists at other levels of the study and evaluation of literature is interpreted in the concluding part of the article in relation to the marginal position of children's literature in literary scholarship and to the ambivalent meaning and value that contemporary society attaches to the concept of childhood.

Key words: children's literature, childhood, literary canon, assigned readings, literary scholarship, the history of books